

Regionale bijeenkomst bodembeleid

Datum : 3 juli 2008
Locatie : Provinciehuis Provincie Brabant
Adres : 's-Hertogenbosch

Opening

Hogo Artz heet alle deelnemers van harte welkom in het provinciehuis van Noord-Brabant. Na een wat aarzelende start van aanmeldingen is hij blij dat de opkomst toch goed is. In totaal zijn er 70 deelnemers aan deze bijeenkomst, die op een heel korte termijn is georganiseerd. Hij introduceert de dagvoorzitter, de heer Theo Edelman. Deze vervolgt de bijeenkomst met een inleiding op de inhoud van de middag. Het doel van de bijeenkomst en het proces van intentieverklaring naar convenant worden in een korte presentatie uiteengezet.

Allereerst wordt het proces van intentieverklaring tot convenant toegelicht. Deze verloopt via een aantal stappen:

- Stap 1. Intentieverklaring bodem 21 mei 2008 ondertekend door VROM, IPO en VNG
- Stap 2. Vier regionale bijeenkomsten (eind juni / begin juli). De regiobijeenkomst in Zuid-Nederland is de laatste van de vier bijeenkomsten.
- Stap 3. Het opstellen van een convenant. Het concept convenant is september 2008 gereed en het definitieve convenant wordt volgens de planning getekend op 1 december 2008, in de Week van de Bodem.

Het doel van de bijeenkomst is om samen met elkaar suggesties en kansen te benoemen voor de invulling van het convenant. In de intentieverklaring is de rode draad voor het convenant uiteengezet. Het convenant zal zich toespitsen op drie thema's. Bij elk van deze thema's staat de vraag "Wie doet wat en wanneer?" centraal:

1. **Duurzaam gebruik van de ondergrond.** Dit thema zal zich met name laten vertalen in afspraken over bevoegdheden en verantwoordelijkheden.
2. **Aanpak van spoedlocaties.** Dit zal leiden tot concrete afspraken over een pragmatische aanpak van humaan-spoedeisende locaties.
3. **Aanpak van grootschalige grondwaterverontreinigingen.** Het derde thema moet leiden tot afspraken over de aanpak van die grootschalige grondwaterverontreinigingen waarvoor de gevalsdefinitie van de Wbb geen uitkomst meer biedt.

De heer Edelman benadrukt dat deze bijeenkomst de mogelijkheid biedt om 'out of the box' te denken over deze drie thema's. Doel van de intentieverklaring is te komen tot afspraken die ook daadwerkelijk gedragen worden door een breed publiek en die haalbaar zijn. Hij wil vandaag graag nieuwe dingen horen.

Film bestuurdersconferentie

Aan de aanwezigen wordt een film over de bestuurderconferentie van 21 mei 2008 getoond. In de film zijn enkele speeches van bestuurders opgenomen. Bovendien is de ondertekening van de intentieverklaring in beeld gebracht. De film is te zien op de website www.bewustbodembeleid.nl.

Naar aanleiding van de vraag van de heer Edelman of de film enthousiasmerend is wordt vanuit de zaal gereageerd dat we dit eigenlijk al veel eerder hadden moeten doen.

Presentatie van de heer Ruud Cino

(sheets zijn opgenomen in bijlage 3)

Vandaag wordt een dag waarin iedereen wordt aangezet om met verstand te kijken naar de thema's uit de intentieverklaring. Er zal worden ingezoomd op de discussies rond de bevoegdheden en verantwoordelijkheden met betrekking tot de ondergrond, de spoedlocaties en de gebiedsgerichte aanpak van grootschalige grondwaterverontreinigingen.

De heer Ruud Cino gaat in op de aanleiding van de intentieverklaring en de behoefte aan een convenant. Het werkveld bodem verandert, wordt breder, accenten verschuiven. Dit biedt nieuwe mogelijkheden, maar vraagt ook om een ander beleid en nieuwe afspraken. Daar komt bij dat het succes van het beleid (BEVER), ook keerzijden kent. Door de sterke koppeling tussen de verontreinigingsproblematiek en de ruimtelijke ontwikkelingen worden bijvoorbeeld de spoedlocaties in statische gebieden te weinig opgepakt. Om de aanpak van deze locaties te bevorderen zijn andere afspraken nodig. Hierbij wijst de heer Cino op de mogelijkheid dat de bodemsaneringsgelden worden ondergebracht in de provincie- en gemeentefondsen.

De aanloop naar de bestuurdersconferentie werd gekenmerkt door kritiek. Enkele bestuurders, onder meer in regio Zuid, lieten duidelijk hun weerstand tegen het proces merken. Het traject zou te snel gaan en bestuurders werden door hun medewerkers zelfs aangeraden niet te gaan. De heer Cino geeft aan dat er vandaag een kans is om te komen met kritiek en aanbevelingen.

De heer Cino vervolgt zijn betoog met een toelichting op de rapporten van de commissies Ladders en D'Hondt, over de taakverdeling tussen de decentrale overheden. Daarin staan belangrijke conclusies over de rol van de gemeenten in het stedelijke gebied en de coördinerende rol van provincies in het overige gebied en het ruimtelijk-economische domein. Beide rapporten onderstrepen de VROM-filosofie waarin verdere decentralisatie niet uit de weg wordt gegaan. In de VROM-filosofie worden gemeenten verder beleidsvormend, zijn provincies sturend en is het Rijk kaderstellend. Decentraal oppakken wat kan, centraal wat moet. Uiteraard moeten gemeenten wel deskundig zijn, anders is verdere decentralisatie niet verantwoord.

De regionale conferenties zijn georganiseerd om met elkaar ideeën over de inhoud van het convenant uit te wisselen. De regioconferenties dienen als basis van de inhoud van het convenant. De bijeenkomsten zijn bij uitstek de gelegenheid om aan te geven wat in het convenant moet worden geregeld en wat vooral niet. De heer Cino benadrukt dat het een taak is voor een ieder om ervoor te zorgen dat bestuurders aanhaken. Vandaar de oproep om bestuurders tijdig te informeren. De bestuurlijke annotatie die naar aanleiding van alle regiobijeenkomsten wordt opgesteld biedt eveneens een mooi aanknopingspunt om eens bij de wethouder langs te gaan.

Op 1 december willen we het convenant ondertekenen. Ook VROM is zich bewust dat dit een krappe tijdsplanning is, vandaar dat we niet te veel moeten vasthouden aan allerlei procedures en formele wegen. Het ondertekenen van het convenant kon wel vallen of staan met het informeren van de bestuurders.

De legitimatie van het bodemsaneringsbeleid zit hem in de aanpak van de spoedlocaties. Het kan niet zo zijn dat we naar 30 jaar bodemsaneringsbeleid en 4 miljard aan investeringen nog steeds niet weten waar de echte problemen zitten. Vandaar de roep om concrete afspraken over die echte spoedlocaties, die locaties waar een direct gevaar voor de mens aanwezig is. We moeten greep krijgen op die locaties waar echt iets moet gebeuren. Volgens de heer Cino gaat het daarbij niet om tienduizenden locaties. In zijn ogen zijn een heel klein aantal. En voor de aanpak van dat kleine aantal zijn uiteraard financiële middelen beschikbaar.

De dynamiek in de ondergrond zal bijdragen aan een verder beheer van de bodemsaneringsoperatie. Door de dynamiek en sanering te combineren en belangen te delen komen financiële middelen beschikbaar. Zeker als daarbij oog is voor het belang van degene die graag een functie in of op die bodem zou willen uitvoeren. De markt is best bereid mede te financieren om zo een functie in de ondergrond te realiseren, de voorwaarde is wel dat deze functie dan ook voor deze partij gewaarborgd is.

In de discussie tijdens de bestuurdersconferentie is het onderwerp ondergrond en het gebruik van de ondergrond als energieleverancier uitvoerig aan bod geweest. De discussie die volgde over warmte koude opslag (WKO) ging niet zo zeer over de wenselijkheid van deze functie, maar over de wijze waarop we deze techniek verantwoord kunnen uitvoeren. De door de Minister op de bestuurdersconferentie in het leven geroepen taskforce WKO zal een antwoord formuleren op dit soort vragen. De aftrap van de taskforce is inmiddels een feit. Er is een voorzitter gevonden en men wil graag aan de slag.

De heer Cino noemt binnen het thema grootschalige grondwaterverontreinigingen de Kaderrichtlijn water en haar dochterrichtlijn grondwater. In het land bestaat er een vrees dat deze Europese richtlijnen zullen leiden tot een nieuw luchtdossier. Dat er extra zware eisen worden gesteld aan lokale bodemverontreinigingen waardoor een totale stagnatie ontstaat van de aanpak van grootschalige grondwaterverontreinigingen. De heer Cino onderstreept dat VROM zich zal buigen over deze richtlijnen en bij Europa zal aangeven dat ons bodembeleid past binnen de doelstellingen van deze richtlijnen. In ieder geval wil hij voorkomen dat voor elke gebiedsspecifieke aanpak van deze grootschalige gevallen een vrijstelling in Brussel moet worden opgehaald. In Milaan werd tijdens ConSoil al enthousiast gereageerd op de oplossingsrichting van gebiedsgericht beheer.

Ten aanzien van de financiën geeft de heer Cino aan dat er nieuwe mogelijkheden liggen. Hij noemt de mogelijkheid van afkoop van problemen door bedrijven, waardoor de overheid de zorgen overneemt. Maar ook de mogelijkheid van de combinatie WKO en bodemsanering. Uit het verhaal van Ruud Cino blijkt dat de FES-gelden niet meer op direct wijze voor bodemsanering beschikbaar komen en geen oplossing bieden voor de behoefte aan financiële middelen. De heer Cino noemt in zijn betoog wel drie andere financieringsbronnen: het traditionele bodemsaneringbudget, innovatiegeld en geld van derden. In zijn ogen zijn er, met wat creativiteit, genoeg middelen beschikbaar.

Met de intentieverklaring wordt een nieuwe beleidscyclus van een interessant werkveld gestart. Er is sprake van een herijking van bevoegdheden en verantwoordelijkheden. Het is niet de bedoeling dat er een competitie tussen overheden ontstaat, maar juist door samen te werken en krachten te bundelen is het mogelijk deskundigheid te versterken. Hier komt bij dat met het traject rondom het convenant nog eens kritisch naar het huidige instrumentarium zal worden gekeken. De roep om een meer integrale wetgeving wordt steeds groter. De heer Cino oppert dan ook het idee om alle wetten eens naast elkaar te leggen en op te frissen.

Al met al vraagt het traject om bestuurders met lef en ambtenaren met verstand.

Naar aanleiding van de inleiding van de heer Cino merkt de heer Edelman op dat de waterschappen ontbreken in het verhaal. Wat is de rol van de waterschappen? De heer Cino: De waterschappen nemen zeker een belangrijke rol in. We zijn blij met de getoonde betrokkenheid, het enthousiasme en hun deskundige inbreng. Een formele rol met betrekking tot de bevoegdheden ligt wat lastiger. Het bestuurlijke model van Thorbecke gaat uit van de trits Rijk – Provincie – Gemeente, de plaats van de waterschappen is in deze trits ondergeschoven, de komende periode zullen we bezien hoe we dat inpassen. Dat geldt overigens ook voor de betrokkenheid van de ministeries van EZ, LNV en V&W.

Simon Middelkamp, directielid Ecologie Provincie Noord-Brabant

De heer Middelkamp begint zijn speech met een referentie naar de uitdagingen zoals neergelegd door de heer Cino. Bodem staat niet alleen, er is meer, dit vraagt om een bredere kijk. Een kijk die ook breder gaat dan alleen het ministerie van VROM. Vandaar dat het convenant ook getekend zou moeten worden door de ministeries van EZ, LNV en V&W. Hiermee wordt voorkomen dat verschillende ministeries een ander beleid naleven. De decentrale overheden hebben behoefte aan een helder signaal.

De terughoudendheid die aan het begin van het traject is getoond door de decentrale overheden, is volgens de heer Middelkamp het gevolg van onduidelijkheid over het proces. Een goed gevoerd proces levert een helder resultaat, zeker als er realistische doelen worden nagestreefd.

De procedures die doorlopen moeten worden om te komen tot een convenant kunnen niet zo maar opzij worden geschoven. Besluitvorming over iets dergelijks belangrijks als een convenant kost nou eenmaal tijd. Voordat het traject van de procedures kan worden begonnen moet dan ook eerst de fundamentele discussie zijn afgerond.

Met betrekking tot het 'taken en bevoegdheden'-vraagstuk merkt de heer Middelkamp op dat het goed is dat partijen samenwerken. Door samenwerking worden de problemen onderkend. Taken kunnen worden neergelegd waar de oplossingen voor handen zijn. Voor de provincie ziet hij een regisserende rol weggelegd. Gemeenten zijn in staat hun verantwoordelijkheden te nemen en ook de waterschappen verdienen in dit traject hun rol en aandacht.

De ondergrond gaat een steeds grotere rol spelen in ons werkveld, maar ook in dat van anderen. Regulering van bevoegdheden en verantwoordelijkheden is dan ook wenselijk. In het kader van een duurzaam bodembeheer moeten we, volgens de heer Middelkamp, kritisch nadenken over de functies die we toekennen aan onze ondergrond. Is de toepassing van KWO wel altijd de meest wenselijke functie? Het mag niet zo zijn dat de toepassing van KO leidt tot een extra saneringsopgave. Zeker niet als we het hebben over de drinkwaterwingebieden.

De heer Middelkamp merkt op dat de overstap van het gevoerde beleid waarbij dynamiek een van de triggers is voor het oplossen van de verontreinigingsproblematiek naar de versnelde aanpak van humane spoedlocaties ons voor een dilemma zet. Hoe creëren we budget om zowel de spoedlocaties aan te pakken als om maatschappelijke ontwikkelingen te stimuleren? Afspraken met betrekking tot de aanpak van spoedlocaties moeten überhaupt realistisch van aard zijn. De afspraken die nu gemaakt gaan worden moeten ook echt waar te maken zijn.

Budgetverdeling is het volgende onderwerp dat door de heer Middelkamp aan de orde wordt gesteld. De heer Middelkamp ziet het storten in fondsen als een goede manier om vrijheid in beleid en bestedingsruimte te creëren. Deze vrijheid uit zich in weinig rompslomp en vertrouwen in elkaar.

Gebiedsgerichte aanpak van grootschalige grondwaterverontreinigingen is een goede ontwikkeling. Vraag is wel of we zomaar de onder- en bovengrond van elkaar kunnen losknippen. Beiden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Aanpak van de ondergrond heeft enkel zin als ook in de bovengrond de bron wordt aangepakt, anders is het dweilen met de kraan open. Naast de relatie tussen onder en bovengrond ziet de heer Middelkamp ook een probleem in de Kaderrichtlijn water. Hij vraagt zich af of de discussie over gebiedsgerichte aanpak in relatie tot de doelstellingen van de Kaderrichtlijn water wel voldoende is gevoerd.

Maaïke Paulussen, gemeente Tilburg

(sheets zijn opgenomen in bijlage 4)

Mevrouw Paulussen gaat in haar presentatie in op de organisatorische aspecten van gebiedsgericht grondwaterbeleid in de gemeente Tilburg.

De stad Tilburg is van oudsher een textielstad. De verontreinigingen als gevolg van de textielindustrie zijn doorgedrongen tot grote diepte en hebben zich verspreid over een groot gebied. Binnen de grenzen van Tilburg wordt veel ontwikkeld. Voortdurend wordt men hierbij geconfronteerd met de verontreiniging in het grondwater. Vaak wordt er gekozen voor een suboplossing zodat in ieder geval de ingang gezette ontwikkeling doorgang kan vinden. Om de dynamiek echt een kans te geven is er behoefte aan een structurele oplossing.

Om te komen tot een structurele oplossing is inzicht in de verontreinigingsproblematiek nodig en draagvlak bij het bestuur voor een oplossing. De verwachtingenkaart biedt dit inzicht in de problematiek. Uit de kaart blijkt dat met name in de binnenstad, maar ook daar buiten, er hoge kansen zijn op bodemverontreiniging. De verwachtingenkaart biedt niet alleen inzicht in de problematiek maar vormt tevens het plaatje waarmee bestuurlijke aandacht kan worden verkregen.

Na de bestuurlijke goedkeuring is begonnen met het opstellen van een startnotitie waarin afspraken zijn vastgelegd. Eén van de voorwaarden waaraan het gebiedsgerichte beleid dient te voldoen is het mogelijk maken van ruimtelijke en andere ontwikkelingen. Het vinden van een slimme combinatie van saneren en exploiteren van de bodem is een neven doelstelling. Het resultaat van het project vormt een beleidsplan waarin staat omschreven hoe wordt omgegaan met verontreinigd grondwater.

Om breed gedragen beleid te creëren is een omgevingsanalyse op de gemeentelijke organisatie uitgevoerd. In deze analyse zijn de relaties tussen de verschillende bodemgebruikfuncties en de grondwaterverontreiniging vastgelegd. De analyse geeft hiermee inzicht in de vakgebieden die betrokken dienden te worden in het opzetten van het gebiedsgerichte beleid. Het gezamenlijk, interdisciplinair werken aan de beleidsvorming heeft als bijeffect dat gelijktijdig aan teamleren wordt gedaan.

Op 14 april 2008 heeft de aftrap van het project plaatsgevonden. Door de commissie LBOW is een bijeenkomst georganiseerd waarin is nagedacht over onder andere het projectteam, de vraagstelling en het te bereiken resultaat. De resultaten van deze bijeenkomst zijn voorgelegd aan het bestuur, met als gevolg dat de bestuursopdracht voor gebiedsgericht grondwaterbeleid na de zomer wordt ondertekend. Het project zal leiden tot een gemeenschappelijke visie over het beheer en gebruik van de ondergrond.

De huidige stand van zaken is dat het programma van eisen beschikbaar is. Na de zomer start de ontwerpfase waarin het beleid daadwerkelijk vorm zal worden gegeven.

Na de presentatie van mevrouw Paulussen biedt de heer Edelman de zaal de mogelijkheid te reageren. Hieronder een puntsgewijze opsomming van vragen en reacties:

Vraag: Zijn er contacten met het bedrijfsleven?

Antwoord: Het bedrijfsleven is niet opgenomen in het projectteam, uiteraard wordt het bedrijfsleven wel geïnformeerd en geconsulteerd.

Vraag: Zijn de omliggende gemeenten betrokken in het project?

Antwoord: Het project heeft betrekking op de problematiek binnen de stadsgrenzen van de gemeente Tilburg. Voor die problematiek wordt een oplossing gezocht. Wel worden de gebiedsprocessen betrokken in het plan, een deel van deze processen spelen ook over de gemeentegrens.

Vraag: Wat is de rol van het waterschap?
 Antwoord: Naar aanleiding van de bestuursopdracht is het projectteam uitgebreid met het waterschap. Het waterschap is zeker een belangrijke speler.

Vraag: Wat is de rol van LBOW?
 Antwoord: De case van de gemeente Tilburg is een van de pilotprojecten van LBOW.

Vraag: Neemt de gemeente de verantwoordelijkheid voor de verontreiniging op zich?
 Antwoord: Dit is een van de vragen waarop het project een antwoord zal moeten geven. Hierbij zal ook aandacht worden geschonken aan de verontreinigingen in de bovengrond.

Vraag: Wat was tot nu toe het belangrijkste knelpunten?
 Antwoord: De angst van mensen zo wegnemen dat zij vrijuit durven te praten. In de eerste gespreksronden liepen discussie vast op het feit dat bepaalde uitspraken niet werden gedaan omdat niet helder was of er wel bestuurlijke achtervang was voor deze reacties. Echter het proces is er op gericht een nieuwe, creatieve oplossing te vinden voor een lang bestaand probleem. Dit vraagt dus ook om een open mind.

LUNCH

Workshops

Na de lunch gaan de deelnemers uiteen in drie workshops. Deze zijn opgehangen aan de drie belangrijkste onderwerpen van het convenant:

1. Duurzaam gebruik van de ondergrond.
2. Aanpak van spoedlocaties.
3. Aanpak van grootschalige grondwaterverontreinigingen.

Terugkoppeling parallelle workshops

De terugkoppeling wordt verzorgd door de voorzitters van de verschillende workshops. Deze verloopt aan de hand van zes vragen, die in onderstaande tabel zijn opgenomen. Verslagen van de workshops zijn opgenomen in de bijlagen.

Na de terugkoppeling uit de workshops is er ruimte om nog vragen te stellen.

Vraag: Zijn de kennisinstituten betrokken bij het opstellen van het convenant?
 Antwoord: De kennisinstituten zijn niet betrokken bij de inhoud van het convenant. Uiteraard zijn zij wel betrokken als het gaat om de verdieping van de onderwerpen, dit uit zich bijvoorbeeld al door betrokkenheid in diverse projecten.

Vraag: Kleine gemeenten zijn minder betrokken bij de inhoud van het convenant, bodem is vaak geen item voor kleine gemeenten. Wordt er voor gewaakt dat het convenant geen blok aan het been van kleine gemeenten gaat zijn?
 Antwoord: Het moet inderdaad niet zo zijn dat de kleine gemeente belast worden met zaken die niet relevant voor hen zijn. In dit kader zal er voor worden gewaakt dat de verplichtingen die worden opgelegd ook daadwerkelijk relevant zullen zijn.

Vraag: Wat wordt er gedaan aan communicatie rondom het convenant?
 Antwoord: Op dit moment wordt vanuit Bodem+ een communicatietraject ontwikkeld. Hiernaast zal iedereen worden aangesproken op zijn eigen rol met betrekking tot de communicatie binnen de eigen organisatie. De koepels zullen worden bediend vanuit het kernteam. Aanvullend zullen er verschillende communicatieproducten worden ingezet vanuit Bodem+ (dit zal zich niet alleen richten op de bestuurlijke en ambtelijke wereld, maar ook op die van de geïnteresseerde burger).

Vraag: Is het traject om een convenant op te stellen niet te optimistisch ingestoken qua tijdsplanning? Is het geschetste tijdspad met betrekking tot het opleveren van bijvoorbeeld de 'echte spoedlijst' wel haalbaar? En hoe zit het met de financiën?

Antwoord: De regiobijeenkomsten zijn mede bedoeld om een idee te krijgen over de haalbaarheid en de inhoud van het convenant. Met betrekking tot de spoedlijst en de financiën zijn tijdens de afgelopen bijeenkomsten voldoende ideeën geuit om invulling te geven aan de inhoud van het convenant. In het convenant zal ook de verdeelsleutel opgenomen worden, begin 2009 zullen aan de hand van die sleutel de indicatieve budgetten per budgethouder bekend gemaakt worden.

Rode Draad

In zijn samenvatting haalt de heer Edelman een aantal rode draden van de bijeenkomst aan. Deze rode draden zijn:

- De bestuurdersbijeenkomst was vooral agenderend en enthousiasmerend. De film geeft deze sfeer goed weer en werkt hierdoor aanstekelijk. "Had eerder gemaakt kunnen worden."
- VROM spreekt van een nieuwe beleidscyclus. Daarin is sprake van een verbreding (gebiedsgericht grondwaterbeheer) en een verdieping (ondergrond) van het onderwerp.
- Er is een nieuwe term geïntroduceerd: de *echte* spoedgevallen. Dit zijn die gevallen van verontreiniging die echt moeten worden aangepast om de geloofwaardigheid van de bodemsaneringsoperatie te bewaken.
- Het bodemsaneringbudget wordt kleiner, maar er zijn ook andere bronnen om aan financiële middelen te komen. De heer Cino noemt in dit kader: het traditionele bodemsaneringbudget, innovatiegelden en geld van derden.
- Is er een kloof tussen bestuur en ambtenaren? De kloof is er nog volgens de heer Ruud Cino. Bestuurlijk lijkt bodem geen hot item, het bestuur geeft geen prioriteit aan bodemitems.
- Er is vernieuwde aandacht voor decentralisatie en gelaagdheid in bestuurslagen. In de discussie staan de vraag wat doet Rijk en wat doen de decentrale overheden centraal. Wat de formele plaats wordt voor de waterschappen is nog onduidelijk, dat er aandacht moet zijn voor die waterschappen staat buiten kijf.
- De heer Simon Middelkamp spreekt over een goed proces als er weinig papier en veel resultaat mee gemoeid is. In dit geval is er ook voor hem geen drempel om mee te werken. Graag brengt hij zijn ervaring met gebiedsvisies in.
- In het convenant moet aandacht zijn voor de 'natte' kant: de Kaderrichtlijn water en de rol van de waterschappen.
- Mevrouw Maaïke Paulussen: veel ervaringen met het proces van gebiedsgericht grondwaterbeheer. Door een praatje bij een plaatje is de link met het gemeentebestuur gelegd. Omgevingsanalyse en teamleren spreken tot de verbeelding.
- In de workshops is hard en vooral constructief gewerkt. Daarbij zijn de nodige suggesties voor het convenant gedaan.

De heer Edelman rondt de bijeenkomst af met de belofte dat de sheets en het verslag van de bijeenkomst binnen twee weken beschikbaar komt voor de deelnemers. Half augustus kunnen de deelnemers bovendien een bestuurlijke annotatie verwachten. De bestuurders van de bevoegde overheden wordt gevraagd om in september hierop te reageren, zodat een concept-convenant kan worden opgesteld. Eind september wordt dit concept op ambtelijk niveau besproken. Ondertekening van het convenant vindt plaats op 1 december 2008, in de Week van de Bodem.

Dit was de laatste van vier regiobijeenkomsten. Het kernteam gaat nu hard aan de slag om een bestuurlijke annotatie en een concept-convenant op te stellen. Dit team krijgt als aanmoediging een fles 'Wagenings vuur' van de heer Edelman.

Vraag	Spoedlocaties Herman Veldman	Duurzaam gebruik van de ondergrond Michiel de Voogd	Grootschalige aanpak grondwatersanering Michael Daamen
Hoe was de sfeer tijdens de workshop?	Goed.	Goed	Goed. Breed gezelschap.
Zijn er tijdens de workshop opmerkingen gemaakt over de intentieverklaring en Convenant als instrument?	Niet aan de orde gesteld.	Niet aan de orde gesteld.	Niet aan de orde gesteld.
Zijn er opmerkingen gemaakt over de inhoud van de intentieverklaring?	Inhoud was belangrijk omdat de stap naar het convenant worden gemaakt.	Geen opmerkingen.	Dat was het centrale thema.
Zijn er concrete suggesties gedaan voor de inhoud van het convenant?	Door met spoed. De vraag of versnellingen mogelijk zijn. Convenant wil lijst, maar vraagt ook om tot 2010 een traject op te zetten. Het traject beoogt de lijst concreter te maken. Gebruik maken van groslijsten én toegenomen kennis. In 2010 kunnen we die lijst leveren.	De redeneerlijn sluit aan bij de behoefte. Er zijn regionale verschillen.	Aandacht voor ondergrond is zeker nodig. Iedereen heeft zijn eigen onderwerpen die spelen. Verontreinigd grondwater integreren in maatschappelijke dynamiek ten aanzien van de ondergrond. Bezie wat er moet gebeuren en verdeel dan de taken. Kansen worden nog onvoldoende benut. Reconstructiegebieden in Noord-Brabant als voorbeeld. Essentie: komen tot een analyse per gebied.
Zijn er suggesties gedaan ten aanzien van de andere thema's?	Nee.	Nee.	Geen.
Zijn er tips voor VROM genoemd?	Maak afspraken, deel het geld en laat de decentrale overheden doorgaan.	Nee.	Helderheid nodig over inspanningsverrichting Wbb en resultaatsverplichting KRW. Waterambassadeur, opschalen naar waterkwaliteit.

Bijlage 1 PROGRAMMA

- 10:00 **Ontvangst**
- 10:30 **Opening dagvoorzitter, Theo Edelman**
- 10:40 **Film(s) met terugkoppeling uit de bestuurdersconferentie/
week van de bodem**
- 10:50 **Inleiding hoofd bodemsanering VROM, Ruud Cino**
- 11:05 **Eerste reactie regio Zuid, directielid Ecologie Provincie
Noord-Brabant, Simon Middelkamp**
- 11:15 **Pauze**
- 11.25 **Presentatie Casussen Tilburg / Eindhoven**
Maaïke Paulussen/ Frans Schultink, Gemeente Tilburg/ Alfredo
Verboom, Gemeente Eindhoven. In deze casussen komen alle 3 de
aspecten van de workshops ter sprake
- 12:00 **Lunch**
- 13:00 **Toelichting middagprogramma dagvoorzitter, Theo Edelman**
- 13:15 **Aanvang parallelle Workshops**
- Workshop I: Duurzaam gebruik van de ondergrond, voorzitter Frans
Schultink/ Maaïke Paulussen (Gemeente Tilburg)
- Inleider Mari van Dreumel (VROM)
- Workshop II: Spoedlocaties, voorzitter Herman Veldman / Anouk
van Maaren (Register HO)
- Inleider: Margot de Cleen (VROM)
- Workshop III: gebiedsgerichte aanpak grootschalige
grondwaterverontreiniging, voorzitter Michael Daamen (MMG)
- Inleider: Jan Weisscher (VROM)
- 14:30 **3X terugkoppeling uit workshops**
- 15:00 **Conclusies, rode draad van de dag en schetsen vervolg,
dagvoorzitter**
- 15:15 **Informeel gedeelte**
- 16:00 **Sluiting**

Bijlage 2 DEELNEMERS

Arne Dorleijn	Gemeente Goes	a.dorleijn@goes.nl
Astrid van 't Hof	Gemeente 's-Hertogenbosch	a.vanthof@s-hertogenbosch.nl
Berry van 't Wel	SenterNovem/Bodem+	b.van.t.wel@senternovem.nl
Bert Lie	Gemeente Brunssum	bert.lie@brunssum.nl
Carlien Boogaard	Gemeente Middelburg	
Chris van de Meene	Stichting Bodemsanering NS	c.vandemeene@sbns.nl
Daniëlle van Dijk	Gemeente Veghel	danielle.van.dijk@veghel.nl
Dave Reusman		
Desirée Rijnders	Gemeente Tilburg	Desiree.rijnders-huisman@tilburg.nl
Dorien Derks	Royal Haskoning	dorien.derks@royalhaskoning.com
Edith Rutten	SRE	
Eric Barten	Gemeente Venray	eric.barten@venray.nl
Eric Kessels	Actief Bodembeheer De Kempen	ekessels@brabant.nl
Eric Nieuwenhuis	Gemeente Kerkrade	eric.nieuwenhuis@kerkrade.nl
Eric van Griesven	Brabant water BV	eric.van.griesven@brabantwater.nl
Esther de Boeye	Gemeente Heerlen	e.de.boeye@heerlen.nl
Esther van Alphen	Provincie Noord-Brabant	evalphen@brabant.nl
Eugène Janse	Provincie Zeeland	em.janse@zeeland.nl
Francy Verhagen	Gemeente Hilvarenbeek	f.verhagen@hilvarenbeek.nl
Frank Lonnee	Provincie Limburg	f.lonnee@prvlimburg.nl
Harm Jansen	BSB-Zuid	
Hugo Artz	Provincie Noord-Brabant	
Ine Flinkers	Gemeente 's-Hertogenbosch	i.flinkers@s-hertogenbosch.nl
Inge Drenth	Gemeente Oosterhout	i.drenth@oosterhout.nl
Ingrid Dupuits	Provincie Limburg	iah.dupuits@prvlimburg.nl
Isaac Bebelaar	Gemeente Veere	
Ivo van Hauten	Provincie Zeeland	iea.v.hauten@zeeland.nl
Jaap Harthoorn	Provincie Noord-Brabant	jharthoorn@brabant.nl
Jac Beekers	Gemeente Etten-Leur	jac.beekers@etten-leur.nl
Jacco van de Gaag	RMB	
Jan Peter Ruitenber	Provincie Limburg	jpc.ruitenber@prvlimburg.nl
Jan van Kleef	Provincie Noord-Brabant	jvkleef@brabant.nl
Jan Weisscher	VROM	j.weisscher@minvrom.nl
Jan Zwanenburg	Provincie Limburg	zwanenburgj@prvlimburg.nl
Joost Bijlmer	Gemeente Loon op Zand	j.bijlmer@loonopzand.nl
Jos Bongers	Gemeente Veghel	
Jos Joosten	Gemeente Maasbracht	j.joosten@gemeentemaasgouw.nl
Jos Verheul	SenterNovem/Bodem+	j.verheul@senternovem.nl
Karel Giesen	Provincie Noord-Brabant	KGiesen@brabant.nl
Karin van Mil	Provincie Noord-Brabant	kvmil@brabant.nl
M. van Leeuwen	Gemeente Steenberg	m.vanleeuwen@gemeente-steenbergen.nl
Malti Buldeo Rai	Ministerie VROM	malti.buldeorai@minvrom.nl
Marco Vergeer	Royal Haskoning	m.vergeer@royalhaskoning.com
Margot de Cleen	VROM	margot.decleen@minvrom.nl
Mari van Dreumel	Ministerie VROM	mari.vandreumel@minvrom.nl
Mark van Lokven	Waterschap De Dommel	mvlokven@dommel.nl
Marleen Kriekaard	SenterNovem/Bodem+	m.kriekaard@senternovem.nl
Marlies van der Zee	Gemeente Uden	m.zee@uden.nl
Marloes Springer	Royal Haskoning	m.springer@royalhaskoning.com
Marloes van Sebille	Provincie Noord-Brabant	mvsebille@brabant.nl
Martien van den Elzen	Gemeente Uden	m.elzen@uden.nl
Michael Daamen	MMG Advies	daamen@mmgadvis.nl
Michiel Bil	Provincie Zeeland	ma.bil@zeeland.nl
Michiel de Voogel	Gemeente Tilburg	
Michiel Nass	Gemeente Helmond	m.nass@helmond.nl
Monique van Rossum	Provincie Noord-Brabant	mvrossum@brabant.nl
Nathalie van der Pluijm	Gemeente Oss	n.van.der.pluijm@oss.nl
Olaf van Leeuwen	Provincie Limburg	odf.van.leeuwen@prvlimburg.nl
Peter Kiela	Ministerie VROM	peter.kiela@minvrom.nl
Peter Tielen	Gemeenten Helden, Kessel, Meijel en Maasbree	peter.tielen@maasbree.nl
Rene Roelofsen	Gemeente Heerlen	r.roelofsen@heerlen.nl
Rene Smolders	Gemeente Breda	cmw.smolders@breda.nl
Ronald Cornelisse	Gemeente Waalwijk	rcornelisse@waalwijk.nl
Ruud Cino	VROM	ruud.cino@minvrom.nl
Sarie Buijze	Provincie Noord-Brabant	sbuijze@brabant.nl
Stefan Roché	Gemeente Oss	s.roche@oss.nl
Sylvia Hoogduijn	Ministerie VROM	sylvia.hoogduijn@minvrom.nl
Thea Huisman	Provincie Noord-Brabant	THuijsmans@brabant.nl
Theo Edelman	Bodemkundig adviesbureau Edelman BV	Th.Edelman@inter.NL.net

Tjeu Beckers
Walter Jonkers

Gemeente Sittard-Geleen
Provincie Zeeland

tjeu.beckers@sittard-geleen.nl
w.jonkers@zeeland.nl

Bijlage 3 Presentatie Ruud Cino

Bodemmonsters en bodemschatten

Hoe pakken we de bodem aan?

→ Inhoud

- a) Waarom van dit traject
- b) proces
- c) inhoud
  - spoedlocaties
  - ondergrond
  - grondwater
- d) conclusies/voorstellen

→ Waarom

- verdere decentralisatie
  - a) rol rijk wordt kaderstellend
  - b) Cie. Ladders, d'Hondt
  - c) overheveling middelen naar provincie en gem.fonds, sturen op outcome
- spoedlocaties blijven liggen, bestuurlijk commitment en nieuwe benadering, gebiedsgericht
- bodem/ondergrond op de agenda

→ Proces

- bestuurdersconferentie -> intentieverklaring (21 mei)
- regionale conferenties -> input (juni-juli)
- bestuurlijke annotatie (half augustus)
- raadplegen bestuurders (september)
- opstellen concept convenant (september-oktober)
- raadpleging bevoegde gezagen (oktober-november)
- route naar convenant, 1 december

→ Spoedlocaties

- liggen te lang
- 20.000 Focus
- Beperking, echt urgent
- dynamiseren

→ Ondergrond

- Bodemenergie
- CO₂ opslag
- Waterretentie
- (strategische) grondstoffen
- Transport/ondergronds bouwen
- Duurzame aanpak
- Taskforce WKO

→ Grondwater

- KRW
- Bodemsanering -> gebiedsgericht
- Financiën
- Van saneren naar beheren en combineren

→ Conclusies

- nieuwe fase bodembeleid
- Verantwoordelijkheden <-> bevoegdheden, andere stakeholders
- Deskundigheid (milieudiensten)
- Moderniseren Wet en regelgeving
- Grotere samenhang met WRO, WW etc.
- Gebiedsvisies

Bijlage 4 Presentatie case Tilburg – Maaïke Paulussen

Bijlage 5 Workshop ondergrond

Workshop Ondergrond

Dhr. De Voogd (gemeente Tilburg) leidt de workshop kort in. Vervolgens geeft Dhr. Mari van Dreumel (VROM) een uitleg over de redeneerlijn die door het kernteam is opgesteld. Deze redeneerlijn bevat een aantal stappen om te komen tot een afwegingskader voor beslissingen over activiteiten in de ondergrond.

Bij activiteiten valt te denken aan:

- Bodemenergie (KWO, geothermie).
- Winning van delfstoffen.
- Opslag van afval, gas en CO₂.
- Infrastructuur.
- Utiliteitsbouw/winkelcentra.

Er is een inventarisatie gedaan onder overheden naar de aspecten die een rol spelen rondom de ondergrond. Er wordt namelijk op steeds grotere schaal gebruik gemaakt van de ondergrond. Het wordt steeds drukker in de ondergrond en daarmee ook steeds dynamischer. Misschien dat die dynamiek gebruikt kan worden bij de sanering van grondwaterverontreinigingen (vergelijk de combinatie van sanering en locatie-ontwikkeling bovengronds).

De kennis over de effecten van het gebruik op de ondergrond loopt achter bij het gebruik. Het blijkt dat bevoegdheden en verantwoordelijkheden rondom de ondergrond versnipperd zijn en voor een groot deel onbekend.

Uit de inventarisatie bij overheden heeft VROM de volgende prioriteiten gehaald:

- 1) Er is onderzoek nodig naar de effecten van verschillende activiteiten in de ondergrond.
- 2) Er is behoefte aan een juridisch instrumentarium (de nieuwe Wro lijkt onvoldoende om te kunnen sturen).
- 3) Er is behoefte aan een gebiedsgerichte aanpak van grondwaterproblematiek (we hebben te maken met een complex systeem met veel interactie).
- 4) De bevoegdheden en verantwoordelijkheden zijn nog niet duidelijk (bijvoorbeeld: wie is eigenaar van de ondergrond?).
- 5) Er is behoefte een regionale of rijksvisie over de ondergrond.

De aandacht voor de ondergrond neemt toe maar er is nog weinig regulering. Vanuit de overheden komen signalen dat er behoefte is aan enige vorm van regulering. Er is bijvoorbeeld behoefte aan handvatten hoe de ondergrond kan worden opgenomen in bestemmingsplannen. VROM heeft de redeneerlijn ontwikkeld om dergelijke handvatten te kunnen geven.

De redeneerlijn bestaat uit de volgende stappen:

- 1) Welke activiteiten/ingrepen worden in de ondergrond uitgevoerd?
- 2) Wat zijn de consequenties van die activiteiten?
  - a. Fysische/chemische/biologische kenmerken van de ondergrond
  - b. Gevolgen voor de bovengrond
  - c. Tijdelijke of permanente gevolgen?
- 3) Wat vinden we van die consequenties?
  - a. Afgezet tegen de diensten/functies die de ondergrond levert aan de maatschappij
- 4) Wat is het belang van de invloed op de functies?
  - a. Afweging op politiek niveau tussen bodemfuncties en andere belangen. Bijvoorbeeld de afweging van de gemeente Zwolle om geen KWO toe te staan in drinkwaterwinningsgebieden
- 5) Wie moet wat vinden?
  - a. Verdeling van rollen, taken en verantwoordelijkheden.

De redeneerlijn vormt een handvat om vanuit de kwaliteit van de bodem input te leveren voor bestemmingsplannen, bodemvisies etc.

Om de uitgangspunten van de redeneerlijn te toetsen en tevens de prioriteiten van de behoefte van overheden zijn 7 stellingen geformuleerd.

Naar aanleiding van de reacties op de stellingen is een discussie gevoerd.

Stelling 1: de 5 stappen van de redeneerlijn sluiten aan op onze behoefte

- Ja (4x)
- Ja, maar ook de financiële voordelen
- Ja, niet alleen wat wordt er uitgevoerd maar ook wat zou er nog meer kunnen?
- Deze lijn is te reactionair voor de bodem. Eerst plannen en dan kijken wat dit voor de bodem inhoud. Kijk nu ook eens in kansen en betrek dat bij het planvormingsproces. -> Set van bodemkwaliteitskaarten voor de ondergrond. Bodem van reactionair naar interactief.
- Aanvullend op 1) wat zijn de ambities?
- Herkenbaar, ja. Maar niet de gewenste vorm als er geen problemen zijn. Zoek uit waar de kansen zijn in de bodem. Daardoor interactieve deelname in de plannen RO enz. (namens alle gemeenten in Zeeland).
- Deels, de gevolgen voor het archeologisch bodemarchief zijn echter vergeten (verdrag van Malta!).
- Ik mis facet-sectorbeleid: ordening (Wro), water, bodemsanering, etc. Welke beperkingen kent de nieuwe Wro voor de ondergrond?
- Ja met een toevoeging voor eventueel toekomstige activiteiten
- Ja, maar ook aansluiting bij andere beleidsvelden meenemen.
- Ja, ik mis alleen wat de partijen willen: wat streven we na (dus voor elke partij): wat absoluut niet/ wat akkoord/ wat misschien?

Er moet ook aandacht zijn voor ontwikkelingen die nu nog niet breed bekend zijn. Met deze toekomstige mogelijkheden moet wel rekening worden gehouden. Opgemerkt wordt dat je alleen met die ontwikkelingen rekening kan houden die je aan ziet komen; je kunt niet anticiperen op ontwikkelingen die buiten je blikveld liggen. Een voorbeeld is archeologie: op dit moment wordt niet alles wat waardevol is opgegraven omdat verwacht wordt dat toekomstige generaties over betere methoden zullen beschikken om waardevolle vindplaatsen te conserveren.

Vanuit RO moet dan ruimte worden gereserveerd voor toekomstig gebruik (wat nu nog onbekend is). De nieuwe WRO schept mogelijkheden om de ondergrond op te nemen in een bestemmingsplan. Vaak wordt in een 'bovengronds' bestemmingsplan een ruimteclaim op de ondergrond opgenomen. De ondergrond is dan in te passen in ruimtelijke plannen.

Naast een het creëren van mogelijkheden voor gebruik van de ondergrond is een financiële prikkel is sommige gebieden ook noodzakelijk. Er wordt een voorbeeld gegeven van een gemeente waar geen sprake is van ruimtegebrek en daarmee geen noodzaak om, bijvoorbeeld, ondergrondse parkeergelegenheid te maken.

Stelling 2: Wij herkennen ons in de inventarisatie van activiteiten in de ondergrond en de gestelde prioriteiten

- ja (7x)
- ja, strategie?
- drinkwaterwinning bij inventarisatie, bestuurlijke voorlopers bij prioriteiten
- begin met de vraag naar nut en noodzaak bij het opstellen van producten, bijv. (regionale) visie op ondergrond
- zijn dit de antwoorden op de beleidsverkenning? Of hebben we meer/minder bedacht?
- Ja, ook al op deze manier begonnen. Eerste inventarisatie is af.

- Nee, niet herkenbaar voor het Zeeuwse. Van belang is bodem meer in projectvorm meenemen. Vooral WKO (namens alle gemeenten in Zeeland)
- Als grondgebied waar relatief weinig plaatsvindt in de bodem is deze inventarisatie weinig herkenbaar en te zwaar. Wel effectenstudie en instrumentarium voor WKO. VROM hier onderzoek en beslissingen -> harmonisatie open en gesloten systemen.
- Archeologie wel in intentieverklaring en bij inventarisatie als functie benoemd maar niet als inspanningsverplichting voor duurzaam beheer geformuleerd.

Vanuit Zeeland komt de reactie dat daar nog geen sprake is van ruimtegebrek waardoor veel activiteiten in de ondergrond moeten plaatsvinden. Zeeland wil wel graag de kansen benutten die de bodem biedt (vanuit projecten).

Dhr. Smolders (gemeente Breda) geeft aan dat er wel projecten worden uitgevoerd maar zonder dat daar een visie aan vooraf is gegaan.

Vanuit de provincie Limburg wordt opgemerkt dat we niet alleen naar de ondergrond moeten kijken maar ook andere belangen mee moeten nemen (KWO, archeologie).

Stelling 3: ik geef de voorkeur aan de volgende 3 ondergrondse activiteiten:

- bodemenergie, infrastructuur, buisleidingen
- bodemenergie, kabels en leidingen, utiliteitsbouw
- Bodemenergie, utiliteitsbouw/ winkelcentra, kabels en leidingen
- Bodemenergie, winning oppervlakte delfstoffen, kabels en leidingen
- Bodemenergie, utiliteitsbouw, infrastructuur
- Bodemenergie, infrastructuur, kabels en leidingen, utiliteitsbouw, winkelcentra,
- Bodemenergie, infrastructuur, utiliteitsbouw
- ondergronds bouwen, kabels en leidingen, WKO
- gesloten systemen voor WKO, infrastructuur, utiliteitsbouw
- KWO, bouw, onttrekkingen (tijdelijk, definitief)
- WKO (open en gesloten), RO meer bodemkansen meenemen, geen CO2 opslag, geen bureaustudies (namens alle gemeenten van Zeeland)
- WKO, CO2 opslag is niet zinvol-> werk aan de kern en stimuleer CO2 neutrale energiebronnen. Landelijke studies geven vaak zulke globale resultaten -> praktisch slecht toepasbaar op lokale schaal en niet passend voor situatie. Zorg voor behoud van aardkundig erfgoed -> provincies komen wel op 1 lijn, initiatief bij VROM/LNV
- Infrastructuur, grondwaterwinning, WKO
- Infrastructuur, utiliteitsbouw, kabels en leidingen, bodemenergie, winning delfstoffen
- Per regio afwegen op basis van maatschappelijk belang en regionale mogelijkheden van de ondergrond
- Grondwateronttrekkingen voor: drinkwater, industrie, WKO. Archeologie. Grondwatersaneringen

Opmerkelijk is dat archeologie genoemd wordt. Hoewel dit niet als activiteit wordt beschouwd is het wel een zogenaamde bodemschat. Naast de voordelen van archeologisch waardevolle plaatsen zijn er ook nadelen: je hebt er last van bij ontplooiing van andere activiteiten (graven, verlaging grondwaterstand).

Zeeland heeft als standpunt dat je niet moet streven naar CO2-opslag maar dat je moet proberen het CO2-overschot te voorkomen (dan hoeft je ook niet op te slaan).

Opvallend is dat er veel aandacht voor bouw (beton) is.

Stelling 4: Er is nog niets/te weinig bekend over de effecten van ondergronds ruimtegebruik. Dat is nog wel nodig.

- Klopt
- Ja, mee eens
- mee eens, er is onvoldoende bekend wat waar zit
- te weinig

- klopt, zeker nodig om later niet weer nieuw beleid te moeten maken en fouten te moeten herstellen
- wat bekend is breed inzetten. Gezamenlijk verder onderzoeken zonder te lang stil te staan
- Als je te lang wacht tot alle effecten bekend zijn, zet je jezelf op slot. Nee dus
- Aantal aspecten nader onderzoeken, echter niet wachten tot je alles weet
- Ja, wat is effect WKO op de ondergrond? We storten ons nu in iets waar effect niet van bekend is.
- Kunnen best al starten, moet ook gezien de snelle ontwikkelingen van WKO's. Tegelijk wel meer onderzoek stimuleren. Ga zorgvuldig te werk.
- Wat gebeurt er met de grondwaterstand als er veel wordt geplaatst in de ondergrond? Opstuwings?
- Ja klopt, maar ook belangrijk is de koppeling van academische kennis naar praktijkwaarde.
- Ja, lange termijn effecten
- Veel is bekend-> goed samenvatten. Enkele aspecten vergen misschien nader onderzoek, volgt uit samenvatting
- Verwacht dat er diverse onderzoeken zijn maar dat kennisoverdracht niet goed loopt. Mede omdat je voor die kennis moet betalen en dat wil een 'kleine' gemeente niet.
- Ja, bij WKO 2 manieren. Nu gaat dat wel erg vlotjes zonder effect te weten (namens alle Zeeuwse gemeenten).

Veel reacties gaan uit van het idee dat al veel kennis beschikbaar is bij bijvoorbeeld Alterra en TNO. Uit navraag bij deze instituten blijkt dat zijzelf aangeven dat nog veel kennis over de ondergrond ontbreekt. De realiteit is dat ondanks beperkte kennis over de effecten van WKO, deze systemen wel overal geplaatst worden. Vooral het feit dat er geen handhaving/controle op de werking van de systemen is geeft gemeenten het gevoel geen vat te hebben op het gebruik van WKO's. Er is behoefte aan systeem van meldingen (met tekeningen?).

Stelling 5: Om ondergrondse activiteiten te prioriteren moeten we uitgaan van bodemeffecten en regionale bodembelangen

- ik zou zeggen: je moet de activiteiten daar uitvoeren waar ze het beste passen gezien de bodemopbouw en grondwater (geohydrologie). Waar kan wat en dat heel vroeg in diverse plannen meenemen.
- Eens, gelet op archeologische en ecologische waarden die onvervangbaar zijn
- Uitgaan van regionale bodembelangen geeft globale besluiten (met resultaten op korte termijn) die dan makkelijk kunnen leiden tot onomkeerbare aantasting van de bodem. Voorbeeld: grootschalige afgraving t.b.v. vershraling in natuurproject.
- Ja, beïnvloeding omgeving (ondergronds) positief of negatief -> aantoonbare schade elders -> financiële bijdrage.
- De druk is dermate gering dat prioritering helemaal niet aan de orde is. Wij leggen meer nadruk om bij ruimtelijke projecten de bodembelangen onderling te prioriteren (archeologie, aardkundige waarden, grondwater, etc, etc)
- Niet alleen, ook effecten van niet benutten ondergrondse ruimte moeten worden meegewogen.
- Mee eens
- Grotendeels van regionale belangen maar bij zogenaamde unieke bodems ook op bodemeffecten
- Ja, want de bodemopbouw en regionale belangen daar hebben we het over een samenspel. Als er geen vraag/belang is, hoeft dit niet uitgebreid opgepakt te worden.
- Ja, maar ook voordelen meenemen
- Klopt. Maatschappelijk waarde activiteit en ook de alternatieven
- Wij hebben geen behoefte aan een prioriteitenlijstje. Geen instrument nodig want we hebben geen mijnen, winputten maar alleen klei (onder zeewaterniveau). Wel

nadenken over aardkundige waarden en oppompen van water voor beregening (namens alle gemeenten in Zeeland).

Bij ingrepen in de ondergrond is niet alleen het effect van die ingreep maar ook het belang van de bodem belangrijk. Je moet een afweging in het ruimtelijk kader maken: wat is de schade en is dat aanvaardbaar?

Stelling 6: Alle bevoegdheden voor de ondergrond moeten op gemeentelijk niveau liggen.

- ja, maar. Hangt af van de grootte van de gemeente (wel overleg provincie). Bijvoorbeeld alleen Wbb-gemeenten. Rest bij provincie.
- Ondergrond is vaak zeer regionaal bepaald. Voor goede kennis van zaken is inzoomen noodzakelijk (dus gemeente). Maar alles, dat kan niet, niet te overzien.
- Juist vanwege de specifieke (en nu nog grotendeels onbekende) kennis die hiermee gemoeid is, lijkt medebevoegdheid van de provincie wenselijk.
- Gaat om wat je wil/verwacht. Wel regie voor partij die dat beste kan weten: stel KWO ontwikkeling is niet akkoord, trekken we die dan in?
- Gemeenten moeten hier zelf voor kiezen. Bij 'nee' van gemeenten dan de provincie
- Eigendom? Beter is vergunningensysteem en dat beperkt tot het probleem. Geen nieuwe organisatie optuigen (namens alle gemeenten in Zeeland). Reactie: Hoe zit het dan met de visie op het Thorbecke-huis?
- Bevoegdheden altijd indien mogelijk bij gemeente, anders provincie (namens alle gemeenten in Zeeland)
- Geen gemeentelijke bevoegdheid voor alles. Is sterk afhankelijk van thema en schaal. Bovendien zijn diverse programma en projectgemeenten niet in staat, wat betreft kennis en capaciteit, dit op te pakken.
- Nee
- Nee, kennis ontbreekt
- Nee, niet alle
- Niet alle, met name daar waar bovenlokale effecten spelen
- Nee, afhankelijk van schaalgrootte van de ingreep en het maatschappelijk belang van de activiteit
- Nee, eerst aanwijzen van onvervangbare gebieden. Daarna: Ja. Probleem is dat je eerst veel in kaart moet krijgen.
- Nee, maar kan waarschijnlijk wel voor een deel
- Nee, ondergrondse structuur en grondwater blijven niet binnen gemeentegrens. Effecten van bepaalde handelingen gaan ook over gemeentegrenzen.
- Nee, bevoegdheid is afhankelijk van aard en schaal van de problematiek.

Het gaat niet alleen om gemeentelijke belangen maar ook om bovengemeentelijke belangen. Het is nog niet duidelijk wie dan de beslissing moet nemen (bijvoorbeeld bij KWO: provincie verleent een vergunning maar de gemeente heeft er last van).

Stelling 7: Voor bodemenergie moeten er bestuurlijke ambities komen (bijvoorbeeld 80% van de nieuwbouw KWO)

- Nee, vrijblijvend laten
- Niet per se noodzakelijk. De markt komt zelf wel met WKO. Wel bestuurlijke ambities op 'hoger' niveau (bijv. energiebesparing).
- Nee, wel aanscherping EPG/EPL (actie Rijk).
- Aandacht voor gesloten systemen. Voorkom nieuwe 'olietankjes' in de toekomst
- Niks moet
- Bestuurlijke ambitie: 80% duurzame energie: Ja. Bodem 80%: Nee. Zon, water wind, asfaltverharding en als laatste bodem (namens alle gemeenten in Zeeland).
- Niet specifiek bodemenergie, wel meer duurzame energie in totaal
- Geen bestuurlijke ambitie
- Nee, wel kaders om toepassing duurzaam te maken. Regio's vullen ambitie in -> gemeente aan zet!

- Nee, niet richten specifiek op bodem. Energie hangt namelijk erg van de mogelijkheden af.
- Lastig, zijn we nu mee bezig maar wie gaat dat betalen? WKO is niet goedkoop voor woningbouw.
- Nee, moet altijd een afweging zijn welke vorm van CO2-reductie/energiebesparing lokaal het beste is.
- Niet noodzakelijk
- Nee, we moeten eerst weten waar we over praten. Ja, ook preventie (0% bijvoorbeeld) is dan mogelijk.
- Niet alleen richten op bodem en WKO maar duurzame energiebronnen in het algemeen: zon, wind, asfalt, bodem. 80% nieuwbouw duurzame energie.
- Ja, waarbij ook naar andere compartimenten (bijvoorbeeld lucht) wordt gekeken.
- Ja, echter wel mogelijkheden andere opties open houden
- Nee, vooralsnog zien we de noodzaak niet. Gaat te ver.

Ambities dienen vooral vanuit het kader van energie te worden gesteld en niet vanuit bodem. Gebruik van de ondergrond is een optie in het streven naar duurzame energie. De vraag is wel hoe je die ambities winstgevend kan maken.

Lastig bij KWO's is dat een vergunning wordt verleend aan degene die 'm het eerst heeft aangevraagd. Er wordt een voorbeeld gegeven van een project waar de gemeente bij betrokken was en waar KWO gepland was. Doordat iemand anders echter iets eerder een vergunning aanvraag werden de mogelijkheden in dit (grotere) project sterk beperkt. Gemeenten vragen zich af hoe ze hier mee om kunnen gaan. Is er bijvoorbeeld een mogelijkheid om in een vergunning voorschriften op te nemen waarbij rekening wordt gehouden met andere plannen. Van projectontwikkelaars of gemeente?

Geconcludeerd wordt dat de redeneerlijn aansluit bij de behoefte van gemeenten en provincies. Daarbij moet wel rekening worden gehouden met regionale verschillen en zullen ook de financiële voor- en nadelen moeten worden meegenomen in de afweging.

Bijlage 6 Workshop gebiedsgerichte aanpak grondwaterverontreiniging

Workshopleider: Michael Daamen

Opzet workshop:

- Welkomstwoord door Michael Daamen
- Presentatie Jan Weisscher
- Discussie

Welkomstwoord door Michael Daamen

Michael heet iedereen van harte welkom in de workshop. Kort zet hij de opbouw van de workshop en het beoogde doel uiteen. Doel van de workshop is om de knelpunten van het opzetten van de gebiedgerichte aanpak te onderkennen en oplossingsrichtingen voor het convenant aan te dragen.

Presentatie Jan Weisscher:

de presentatie is als bijlage aan dit verslag toegevoegd

In zijn de presentatie schetst de heer Jan Weisscher de situatie met betrekking tot de aanpak van grootschalige grondwaterverontreinigingen. Het is geen beleidsvoornemen, maar een voorzet voor de discussie in deze workshop.

Discussie:

Onderstaand een bloemlezing van de meest opmerkelijke discussiepunten, opmerkingen en reacties.

Vragen uit de workshopgroep bij gebiedsgericht grondwaterbeheer:

- Mag dit in het kader van de Europese regelgeving?
- Wie wordt er verantwoordelijk voor de ondergrond?
- Is een splitsing tussen onder- en bovengrond wenselijk?
- Is afkoop ook strafrechtelijk te regelen? kun je met afkoop ook voorkomen dat er nog claims komen?
- Biedt een gebiedsgericht beheer kansen voor samenloop?
- Wie krijgt de bevoegdheid om gebruiksvormen en functies tegen elkaar af te wegen? en wie bewaakt de samenhang tussen de verschillende functies?
- Wat is de relatie tussen diep grondwater en freatisch grondwater en speelt deze relatie bij gebiedsgericht grondwaterbeheer?
- Is gebiedsgericht grondwaterbeheer een doel of een middel?
- Hoe kun je grondwaterbeheer laten meeliften bij ruimtelijke ontwikkelingen?

Kaderrichtlijn water en Grondwaterrichtlijn:

Moeten we bang zijn voor deze regelgeving vanuit Europa en past een gebiedsgerichte aanpak wel binnen deze kaders?

- De regelgeving vanuit Europa wordt opgelegd aan de lidstaten, zij moeten de regelgeving verankeren in haar wetgeving en op die manier opleggen aan haar eigen decentrale overheden. Het is niet de bedoeling dat de decentrale overheden zelf de regelgeving direct vanuit Europa implementeren in hun eigen beleid. Standpunt van VROM is dat voldaan wordt aan de resultaatverplichting uit de KRW als voldaan wordt aan de eisen uit de Wbb. Omdat de resultaatsverplichting op dit moment wel wordt vertaald naar maatregelen op gemeentelijk niveau is helderheid van VROM gewenst over wat wel en niet mogelijk is.

Welke uitzonderingen moeten wel gemeld worden?

- Zoals het er nu naar uitziet worden alleen de echte grote probleem als uitzondering gemeld in Brussel. Gedacht moet dan worden aan de Kempen en het Rotterdamse havengebied.

Grondwater en ruimtelijke ontwikkelingen:

Is grondwater wel belemmerend voor ruimtelijke ontwikkelingen? hoe dan?

- Ruimtelijke ontwikkelingen zorgen voor angst, angst voor verspreiding.
- Grondwater is bedreigend zodra ruimtelijke ontwikkelingen plaatsvinden op een locatie waar verontreiniging voorkomt, want dan moet er iets mee.
- Door hydrologische ingrepen kan verspreiding worden voorkomen.
- Beredeneer vanuit de ondergrond: wat wil je hier en kan dat met de huidige kwaliteit van het grondwater?
- Is de beleving van de risico's bepalend voor de aanpak van de verontreiniging of zijn dit de gebruiksbepalingen die de aanpak bepalen?

Gevalsgerichte benadering versus gebiedsgerichte benadering:

- Gevalsgericht: twee partijen betrokken, namelijk de probleemhebber en de overheid. Probleemhebber biedt oplossing aan en overheid toetst of oplossing voldoet.
- Gebiedsgericht: veel partijen betrokken, namelijk de gebruikers van de ondergrond. Gezamenlijk wordt een oplossing gezocht.

Juridisch:

- Is het niet mogelijk om wettelijk te regelen dat niemand aanspraak kan maken op schoon grondwater? idee hierachter is dat de gebruiker van het grondwater verantwoordelijk is voor de kwaliteit van het grondwater en niet dat een potentiële gebruiker de overheid aansprakelijk kan houden voor voldoende kwaliteit.

Publieke verantwoordelijkheid:

- Hoe ver gaat de verantwoordelijkheid van de overheid? is de overheid verantwoordelijk voor een schone grond(water) of hangt de verantwoordelijkheid voor een bepaalde kwaliteit samen met de functie we gezamenlijk toekennen aan de ondergrond?

Samenwerking:

- Belang van het adresseren van de belangen
- Denk vanuit beheer ipv functie
- Analyseer het probleem goed (is het een ruimtelijk probleem of een kwaliteitsprobleem)
- Begin sectoraal met de probleemanalyse en schaal deze vervolgens op naar een interdisciplinaire analyse

Stimulering:

- Komt er een stimuleringsregeling?
- Kan de stimuleringsregeling van het Besluit bodemkwaliteit niet worden aangewend voor een gebiedsgerichte aanpak?
- Faciliteer de kennis

Rolverdeling en bevoegdheden:

- Rolverdeling en bevoegdheden zijn nu afhankelijk van het probleem dat uit de probleemanalyse komt. Veel bevoegdheden zijn sectoraal geregeld en conflicteren soms met elkaar.

Grootschalige aanpak grondwatersanering

Wat kunt u verwachten?

Ik ben Jan Weisscher
Beleidscoördinator bodemsanering bij
de directie Leefomgevingskwaliteit binnen
het domein Ruimte van
het ministerie van VROM

- een situatieschets
- geen visie van VROM

Wat kunt u verwachten?

- de oplossingsrichtingen worden van u verwacht
- VROM zal faciliteren
- Dit houdt in;
  - waar nodig regelgeving aanpassen
  - nieuwe financieringsstructuren creëren

Waarom grondwaterverontreiniging eruit gelicht?

- andere saneringsaanpak
- andere doorlooptijd
- gevolgen voor de activiteiten **OP** de bodem beperkt
- samenloop met activiteiten **IN** de bodem

→ Waarom grootschalig?

- grondwater verontreiniging verspreid zich over groter gebied dan het brongebied van de verontreiniging
- in een beperkt gebied meerdere grondwaterverontreinigingen
- efficiënter aanpak mogelijk
- relatie met EU-richtlijnen?
  - kader richtlijn water
  - dochter richtlijn grondwater

→ Wat is er al mogelijk?

SKB-cahier "Verontreinigd grondwater
.... van een gevalsgerichte aanpak
naar een gebiedsgericht beheer ....."

- uitgangspunt geval(len) van bodemverontreiniging
- gefaseerde aanpak
- geclusterde aanpak

→ Wat zou er anders kunnen?

- splitsing sanering boven- en ondergrond
  - aansprakelijkheid veroorzaker?
  - nazorg?
- saneren/beheren
  - wat is het verschil?
tijd, saneringsdoelstelling

→ Wie wordt er verantwoordelijk?

- ontkoppeling sanering en veroorzaker (*afkoop*)
- beheersorganisatie
- bevoegd gezag (*controle op beheersorganisatie*)
- beschikking of vergunning?

Kansen op samenloop?

- andere activiteiten in de bodem
  - WKO
  - aanleg ondergrondse infrastructuur
- grondwaterverontreiniging mag geen belemmering zijn
- andere activiteiten leidend
- samenvoegen geldstromen
- wie weegt af?

Kijk eens anders naar grondwaterverontreiniging

- niet meer alleen vanuit een geval
- effecten op bovengrondse activiteiten
- gevolgen voor ondergrondse activiteiten
- risico's voor de grondwaterkwaliteit

Bijlage 7 Workshop speed en budget

De heer Herman Veldman leidt de workshop. De workshop start met een presentatie van mevrouw Margot de Cleen van het ministerie van VROM. In haar presentatie gaat ze in op de doelstellingen van de bodemsaneringsoperatie. Bovendien vertelt ze over het creëren van een selectie locaties, die in aanmerking komen voor een snelle sanering. Ze vraagt de zaal om hierover mee te denken, zodat deze shortlijst van echte speedlocaties er kan komen.

De discussie wordt gevoerd aan de hand van stellingen die door Anouk van Maaren worden toegelicht.

Stelling 1: wij leveren als basis voor het convenant tijdig (in 2008) een overzicht met de (potentieel) spoedeisende locaties met verbijzondering naar locaties waar sprake is van humane risico's.

- Enkele deelnemers geven aan dat het aantal speedlocaties op basis van humane risico's in hun organisatie bekend is. Dat zijn enkele locaties. De heer René Roelofsen van de gemeente Heerlen schat het percentage doorstroming op circa 0,5%.
- Andere overheden zijn minder ver. Ze zijn ook niet bereid om doorstroompercentages van anderen over te nemen. Deze kunnen van gebied tot gebied verschillen. In het algemeen zijn gemeenten verder dan provincies, omdat daar de aantallen overzichtelijker zijn. Desondanks zijn er gemeenten die nog lange lijsten met locaties moeten aflopen.
- Hugo Artz geeft aan dat het een belangrijk sturingsvraagstuk is. De zoektocht naar speedlocaties en de samenhang met ruimtelijke dynamiek zal in iedere regio anders liggen. Dat zullen de overheden zelf moeten uitzoeken.
- Op basis van de discussie concludeert de voorzitter dat de aanwezigen het prima vinden dat de lijst met echte speedlocaties er komt, maar dat een groot aantal nog niet zover is om deze lijst te produceren. Om die reden wordt deze stelling niet gesteund.

Stelling 2: uiterlijk in 2010 leveren wij een lijst met locaties aan waar op grond van bodemonderzoek met voldoende zekerheid is vastgesteld dat sprake is van gezondheidsrisico's bij huidig gebruik. Per locatie is aangegeven welke (tijdelijke) maatregelen zijn genomen of voorzien. Hetzelfde doen we in 2015 voor de overige speedlocaties.

- De meeste overheden geven aan 2010 wel te kunnen halen. Voorwaarde is dan wel dat ze 'met rust' worden gelaten en op de ingeslagen weg ingaan.
- Er zijn twijfels bij een uniforme werkmethode. De bodem en de situatie zijn per overheid anders. Bevoegde overheden zullen hun eigen weg moeten zien te vinden
- Wel hebben de overheden behoefte aan duidelijke criteria. Wanneer komt een locatie wel of niet op de lijst? Wat zijn de doelen met de bodemsaneringsoperatie?
- Lastig punt is het juridisch instrumentarium. Beschikkingen nemen op basis van nader bodemonderzoek lijkt ondoenlijk voor 2010. Als er beslissingen mogen worden gebaseerd op een oriënterend bodemonderzoek, dan wordt het een stuk eenvoudiger.

Stelling 3: hoe eenvoudiger de verdeelsleutel, des te beter. Geen verdeelsleutel op basis van lijsten met potentiële spoedlocaties in 2008! Het verleden heeft aangetoond dat dit meestal leidt tot ongewenst strategisch gedrag.

- De aanwezigen zijn het eens over deze stelling. De verdeling van middelen dient plaats te vinden op zowel dynamische locaties als op spoedlocaties.
- De heer Hugo Artz benadrukt de wenselijkheid om te sturen op outcome in plaats van de huidige sturing op input. Deze werkwijze maakt de verantwoording een stuk eenvoudiger, terwijl overheden worden getriggerd om maatschappelijke doelen te realiseren.

Mevrouw Margot de Cleen noemt de suggestie in Regio West om het geld gefaseerd beschikbaar te stellen, waarbij het vinden van spoedlocaties wordt beloond. Dit voorstel wordt in Regio Zuid verworpen. De overheden willen graag aan de slag kunnen en willen zekerheid over budget hebben. Mocht het tot fasering komen, dan stellen ze voor om dit te beperken tot maximaal één keer per jaar.

Workshop Spoedlocaties Regionale bijeenkomst bodembeleid

Herman Veldman – voorzitter (ReGister BV)

Margot de Cleen (VROM)

**Anouk van Maaren – toelichting stellingen (projectleider
Werkvoorraad prv N-Brabant)**

3 juli 2008

Wat is de bedoeling ...

- Presentatie Margot de Cleen (VROM)
- Drie stellingen met de volgende scheidslijnen:
  - Een overzicht in 2008!
  - De doelstellingen 2010-2015!
  - Budgetverdeling!
- Doel van de workshop: vruchtbare discussie, concrete resultaten, bruikbaar als input voor het op te stellen convenant

Een overzicht in 2008!

Stelling: wij leveren als basis voor het convenant tijdig een overzicht met de (potentieel) spoedeisende locaties met verbijzondering naar locaties waar sprake is van humane risico's

Willen we dat? Kunnen we dit en hoe krijgen we het dan voor elkaar?

1. Lever de FOCUS-lijst aan: 19.000 (potentiële) spoedlocaties en laat het daar voor 2008 bij (grootst gemeenschappelijke deler).

2. Lever een verfijning van de FOCUS-lijst aan

- Wij zijn nu al lekker op weg en er is op dit moment veel lopend onderzoek. Koppel zoveel als mogelijk de binnenkomende onderzoeksresultaten terug.
- Ga verder aan de slag met een verfijning van de potentiële humane spoedlocaties.

De doelstellingen 2010 en 2015!

Stelling: uiterlijk in 2010 leveren wij een lijst met locaties aan waar op grond van bodemonderzoek met voldoende zekerheid is vastgesteld dat sprake is van gezondheidsrisico's bij huidig gebruik. Per locatie is aangegeven welke (tijdelijke) maatregelen zijn genomen of voorzien. Hetzelfde doen we in 2015 voor de overige spoedlocaties.

- Het is eenvoudig om de doelstellingen voor 2010 en 2015 te realiseren
- Verspil geen tijd en energie aan een uniforme landelijke methode. Laat initiatief en verantwoordelijkheid bij de overheden zelf, maar ...
- Het is wel nodig om gezamenlijk vast te leggen wat de uniforme criteria zijn om een locatie op de lijst te mogen zetten en hoe je een reële en uniforme kosteninschatting per locatie maakt

Verdeling van het budget!

Stelling: hoe eenvoudiger de verdeelsleutel, des te beter. Geen verdeelsleutel op basis van lijsten met potentiële spoedlocaties in 2008! Het verleden heeft aangetoond dat dit meestal leidt tot ongewenst strategisch gedrag.

Hoe dus wel? Hoe maken we afspraken op korte termijn?

- De eenvoudige optie: verdeling op inwoneraantal / Ldb-tabel
- Op basis van spoedlocaties, maatschappelijke/ruimtelijke ontwikkelingen, kansen en knelpunten
- Niet: centraal fonds, verdeling op aanvraag

Hartelijk dank voor uw komst

